

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های انحرافی رسانه‌های نوین با توجه به راهکارهای قرآنی

مهدی سبحانی‌نژاد*

دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

نجمه احمدآبادی آرانی**

کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه شاهد

زهرة اعسگری***

کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه شاهد

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۶/۳۰، تاریخ تصویب: ۱۳۹۲/۹/۱۹)

چکیده

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل اسنادی، ابتدا به ترسیم مضرات رسانه‌های دیجیتالی اقدام نموده، سپس با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم به ارائه راهکارهایی در جهت مصون‌سازی جامعه از مضرات مذکور پرداخته است. یافته‌ها نشان داد که مضرات رسانه‌های نوین را می‌توان در ابعاد فردی (روحی - روانی)، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مورد بررسی قرار داد. عمده‌ترین راهکارهای مأخوذ از قرآن کریم در خصوص دفع مضرات مذکور نیز به ترتیب در مضرات فردی (روحی - روانی) شامل راهکارهایی چون تقوای حضور و ارتباطات متقابل اجتماعی و رویکرد معنویت‌گرایی، در مضرات اجتماعی شامل راهکارهایی چون ازدواج، پرهیز از شایعه‌پراکنی‌های رسانه‌ای با تأکید بر واقعیت‌محوری، امر به معروف و نهی از منکر در مقابل انحرافات اجتماعی، در مضرات فرهنگی شامل راهکارهایی چون آمادگی کامل برای تهاجمات فرهنگی، مدیریت ارزشی در رسانه‌ها، منع از شیطان‌پرستی در مضرات سیاسی شامل راهکارهایی چون تأکید بر هویت حقیقی خود، استکبارستیزی، عبرت‌آموزی از سرنوشت گذشتگان و در مضرات اقتصادی شامل راهکار اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از تجمل‌پرستی می‌باشند.

واژگان کلیدی: رسانه، آسیب‌شناسی، برنامه‌های انحرافی، مصون‌سازی، دلالت‌های قرآن کریم.

* E-mail: sobhaninejad@shabed.ac.ir

** E-mail: najmeh.abmadabadi@gmail.com

*** E-mail: z.aasgari89@gmail.com

مقدمه

گوناگونی نیازهای بشری و پیچیدگیهای روزافزون جوامع انسانی موجب شده است نقش وسایل ارتباطی اشکال و جنبه‌های مختلف به خود بگیرد. همچنان که جامعه از سادگی به پیچیدگی می‌رود، مسأله ارتباطات و مبادله اطلاعات اهمیت بیشتری می‌یابد (حبیب‌زاده ملک، ۱۳۸۸: ۱۰۰). شرایط جدید ایجاد، کاهش و گسترش بحران‌ها نیز متأثر از انقلاب رسانه‌ای، چارچوبهای نوینی یافته که ماهیتی بسیار متفاوت از گذشته دارند. در این بین، اقدام این دست از رسانه‌های نوین، آموزشهای غیر دینی (سکولاریستی) و اندیشه‌های اسلام‌ستیزی، افشای اسرار خصوصی، ترویج خشونت و بی بندوباری جنسی، هضم خرده‌فرهنگها و حتی با تغییر بینشها و جابه‌جا کردن ارزشها، زیرساختهای فرهنگی جوامع را لرزان و سپس متلاشی می‌کند (محسنیان راد، ۱۳۸۱: ۷۱). برای رسانه‌ها، دو نوع هدف الهی و غیرالهی (مادی محض) را می‌توان ذکر کرد. در نظام‌های استکباری، رسانه‌ها وسیله‌ای برای ساختن افکار توده مردم بر مبنای ارزشهای مادی محض و در جهت تحقق خواسته‌های هیأت حاکم هستند. در نظام اسلامی، رسانه‌های گروهی فی‌نفسه هدف نیستند، بلکه همچون ابزاری مؤثر و کارآمد در خدمت اعتلای ارزش‌های والای انسانی و رشد و تکامل فضایل اخلاقی قرار دارند (ر.ک؛ اخترشهر، ۱۳۸۶: ۱۰۵).

در نتیجه، رسانه‌های نوین چون ماهواره و اینترنت که بسیاری از شبکه‌های آنها توسط کشورهای استکباری اداره می‌شود، گرایش به ارزش‌های مادی را تبلیغ نموده و سعی می‌نمایند با عوام‌فریبی بی‌دینی و الحاد را در بین ملت ما رواج دهند، به‌طوری که در این راه هزینه‌های هنگفت را تقبل می‌نمایند تا بدین طریق اسلام را از بین ببرند. در چنین جهانی، افراد نیازمند وجوه کاربردی و عملی ارزشهای اخلاقی هستند تا بتوانند از پس مسؤولیت‌ها و وظایف و حتی ناملایمات دنیای متجدد برآیند. امروزه هر اهل دقتی می‌پذیرد که قرآن راهنمای اساسی در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی متناسب با هر عصری است و در طول تاریخ همواره منبع مهم تحقیق و پژوهش برای اندیشمندان بوده است و با تمام محتوای متعالی، چشمه‌ای جوشان در تنظیم حیات اجتماعی بشر است و عالمان و فرهیختگان هر روز که می‌گذرد، بیش از پیش به نقش آن به عنوان قاعده‌ای اساسی و الهام‌بخش در رویارویی با تهاجم‌های خصمانه واقف می‌شوند.

قرآن کریم بزرگترین و ماندگارترین و مؤثرترین کتاب آسمانی نازل شده از سوی خدای، عزّ و جلّ، است که حاوی جامع‌ترین برنامه برای زندگی و حیات بشریت در دنیا و آخرت می‌باشد. قرآن بزرگراه هدایت و چراغ تعیین مسیر زندگی است. از این رو، بشریت می‌تواند با روی آوردن به آن و توجه نمودن به آن در زندگی فردی و اجتماعی و سایر ابعاد حیات بشری حال و آینده بهتری را برای خود و همچنین برای عصرها و نسل‌های پس از خود رقم زند و یکی از اهداف نزول قرآن برای بشریت را

مصون‌سازی جامعه از مضرّات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرانی و زهره اعسگری ۱۰۵

می‌توان به ضرورت وجود عنصری روشن‌گر و راهنمای همیشگی در جامعه اشاره کرد که قرآن نیز این نکته را در حقیقت وجود خود داراست.

در این راستا، پرداختن به آسیب‌های ناشی از استفاده اینترنت، ماهواره و انجام بازیهای کامپیوتری و اقدام در جهت پیشگیری از مضرّات آنها در کشور ما به عنوان حکومتی اسلامی ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس، رسانه‌های نوین که غالباً به وسیله کشورهای غربی هدایت می‌شوند، همواره در اندیشه ضربه زدن به جوامع اسلامی، خصوصاً کشور ایران، از طریق القای فرهنگ بیگانه و ترویج گرایش به زندگی مادی می‌باشند. لیکن در مقابل ابزارهایی چون رسانه‌های نوین که عمدتاً در دست غیرمسلمانان است، کتاب آسمانی اسلام یعنی قرآن که کامل‌ترین کتاب (به عنوان نوعی رسانه) است، از طرف پروردگار به ما اعطا گردیده است که جامع و مانع می‌باشد و همه ابعاد زندگی بشر را در نظر دارد. پس، مسلماً می‌توان از دل آن، راهکارهایی برای مقابله با آسیب‌های ناشی از رسانه‌های دیجیتالی یافت.

برخی پژوهش‌های داخلی و خارجی عبارتند از: رضایی شریف‌آبادی (۱۳۸۳) با عنوان «پژوهش کیفی به کمک اینترنت؛ روشها و چالشها»، شاکری (۱۳۸۴) با عنوان «بررسی رابطه به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات با اختلالات رفتاری دانش‌آموزان و ارائه راهکارهای کاربردی برای مقطع متوسطه استان قم»، امینی و همکاران (۱۳۸۶) با عنوان «دانش‌آموزان دبیرستانی و بازیهای کامپیوتری»، دانش (۱۳۸۷) با عنوان «الگوی مصرف شبکه‌های ماهواره‌ای»، یانگ (۱۹۹۸ م.) با عنوان «بررسی رابطه استفاده از اینترنت با موقعیت اجتماعی و اقتصادی افراد» و کریستوفر (۲۰۰۰ م.) با عنوان «نقش استفاده از اینترنت در افسردگی و انزای اجتماعی جوانان». هدف این پژوهش آن است که با توجه به آسیبها و اثرات نامطلوب رسانه‌ها (اینترنت، ماهواره و بازیهای کامپیوتری...) در جامعه، ما سعی می‌کنیم با استفاده از آیات روشن‌گر قرآن کریم به ارائه راهکارهایی در جهت رشد و تکامل جامعه بشری گام برداریم.

روش پژوهش

با توجه به ماهیت پژوهش، از روش تحلیل اسنادی استفاده شده است. جامعه متنی پژوهش نیز شامل منابع دست اول (قرآن و نهج‌البلاغه) و هم چنین منابع دست دوم شامل کتب معتبر، نشریات و سایت‌های اینترنتی، پژوهش‌ها و تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق بوده است.

یافته‌های پژوهش

(۱) مضرات فردی (روحی - روانی) رسانه‌های دیجیتال

به اعتقاد برخی صاحب‌نظران، استفاده از اینترنت به عنوان نوعی اعتیاد در نظر گرفته می‌شود و می‌تواند زندگی خود فرد و کسانی را که با او سر و کار دارند، به شدت تحت تأثیر قرار دهد و اختلالات چشمگیری در آن به وجود آورد. به طور کلی، این اختلال را می‌توان به «نوعی استفاده از اینترنت که مشکلات روانشناختی در زندگی فرد ایجاد می‌کند و دارای ویژگی‌هایی چون احساس هیجانی ناخوشایند (اضطراب، افسردگی و مانند آن) وقتی که فرد با اینترنت در تماس نیست، تحمل و عادت کردن به استفاده اینترنت، ایجاد رفتارهای مشکل‌زا را اشاره کرد (ر.ک؛ شاکری، ۱۳۸۴: ۶۰).

به نظر حسینی آخرین تحقیقات انجام شده در کشور نشان می‌دهد که بیشتر کاربران اینترنت جوانان هستند و ۳۵ درصد از آنها به خاطر حضور در چت روم (اتاق گفتگو)، ۲۸ درصد بازی‌های اینترنتی و ۳۰ درصد چت کردن و ۲۵ درصد نیز مشغول جستجو در شبکه‌های جهانی هستند. وی تأکید می‌کند: خطر عمودی اعتیاد اینترنتی متوجه افراد تنها، افسرده، درون‌گرا و فاقد اعتماد به نفس یا افرادی با سابقه قبلی انواع اعتیاد است (ر.ک؛ همان: ۵۸) و این امر سبب می‌شود که افرادی که زمینه بیماری‌های روانی را داشتند، بیشتر درگیر این معضل شوند.

اختلال اعتیاد به اینترنت با عناوین متفاوتی از قبیل وابستگی به اینترنت، استفاده مرضی از اینترنت، استفاده مشکل از اینترنت، استفاده بیش از اندازه از اینترنت، سوء استفاده از اینترنت، غیر سازش و اختلال به اینترنت معرفی می‌شود. به طور کلی، این اختلال را می‌توان به عنوان «نوعی استفاده از اینترنت که بتواند مشکلات روانشناختی، اجتماعی، درسی و یا شغلی در فرد ایجاد کند»، تعریف کرد. رایج‌ترین اصطلاح، «اعتیاد به اینترنت» است که نوعی وابستگی رفتاری به اینترنت ایجاد می‌کند (ر.ک؛ اسلوین، ۱۳۸۰: ۱۲).

از جمله آسیب‌های روانی شکل گرفته توسط اینترنت خصوصاً گفت و گوی اینترنتی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

الف) تهدید هویتی برای جوانان: یعنی گاهی استفاده از گفتگوی اینترنتی سبب اغتشاش ذهنی کاربران شده و آن فرد در جمع‌بندی و اتخاذ خط مشی لازم برای زندگیشان، دچار سردرگمی و تردید می‌شود.

ب) اتلاف وقت برخی از پژوهشگران با توجه به جذابیت‌های فن‌آوری جدید، از جمله اینترنت، به عنوان چاله تباه‌کننده وقت نام برده‌اند. گرینفیلد (Greenfield, D. N) (۱۹۹۹م). تغییر شکل زمان و بی‌زمانی (Timelessness) شاید تنها تجربه‌ای باشد که از بیشترین توافق جهانی برخوردار است.

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرانی و زهره اعسگری ۱۰۷

ج) کاهش تعامل‌های عمیق اجتماعی که منجر به افزایش تنهایی و افسردگی می‌گردد (ر.ک؛ منطقی، ۱۳۸۸: ۲۱۲-۱۸۷).

د) افزایش بی‌اعتمادی: بعضی از افراد هستند که برای ارضای هیجان‌جویی خویش به اتاق‌های گپ اینترنتی گام می‌نهند و می‌کوشند با سر کار گذاشتن دیگران، اسباب تفریح خویش را فراهم آورند و سرانجام برخی از کاربران دیگر افرادی هستند که انگیزه سوء استفاده مالی، عاطفی و دیگر اقدام‌های بزهکارانه وارد اتاق‌های گفت‌وگوی اینترنتی می‌شوند. از این رو، فضای اخیر فضایی است که در مجموع کسی بدون آسیب از آن خارج نمی‌شود (ر.ک؛ همان: ۲۱۵-۲۱۴).

راهکارهایی مصون‌سازی جامعه مبتنی بر قرآن کریم

الف) **تقوای حضور:** قرآن بزرگترین امتیاز را برای تقوا قرار داده است و آن را تنها معیار سنجش ارزش انسان‌ها بر می‌شمرد. تقوا همان حالت خویشنداری، کنترل نفس و تسلط بر شهوات است، در حالی که بی‌تقوایی همان تسلیم شدن در برابر شهوات سرکش و از بین رفتن هر گونه کنترل بر آنهاست. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «بدانید ای بندگان خدا! تقوا قلعه‌ای است محکم و شکست‌ناپذیر، اما فجور و گناه حصار است سست و بی‌دفاع که اهل آن را از آفات نجات نمی‌دهد و هر کس به آن پناهنده شود، در امان نیست. بدانید انسان تنها به وسیله تقوا از گزند گناه مصون می‌ماند» (نهج‌البلاغه/ خ ۱۵۷). قرآن تقوا را نقطه مقابل فجور ذکر کرده، چنان‌که می‌فرماید: «فَاللَّهُمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا: سپس فجور و تقوا (شرّ و خیرش) را به او الهام کرده است» (الشّمس/ ۸).

تقوا یا حفظ خویشتن، گاهی با دوری‌گزیدن و پرهیز نیز میسر می‌شود. اگر این مؤلفه تنها بر این گونه از تقوا استوار باشد، نوعی مصونیت قرنطینه‌ای تحقق خواهد یافت که در آن حفظ افراد، تنها با قرار گرفتن در محدوده‌ای جدا و دور از شرایط منفی میسر است. اما تقوا شکل دیگری نیز دارد که می‌توان از آن به تقوای حضور در مقابل تقوای پرهیز یاد کرد. با نظر به خصیصه عصر حاضر و ظهور ارتباطات در شکلی که به نحو روزافزون گسترده‌تر می‌شود، تقوای پرهیز در برخی قلمروها، اساساً ناممکن می‌شود. فضایی که بر ما تحمیل می‌شود، امکان پرهیز را پیشاپیش از ما می‌ستاند، اما تقوای حضور می‌تواند به عنوان مؤلفه اساسی در این عصر مورد توجه قرار گیرد و به یک معنا می‌توان گفت که تقوای حضور، مفهوم متفاوتی از مرز و مرزگذاری را فراهم می‌کند. در تقوای پرهیز مرز «صورت مکانی» دارد، اما در تقوای حضور مرز «شکل مکانی» دارد. به عبارت دیگر، در مرز مکانی افراد را به صورت مکانی و جغرافیایی از شرایط منفی جدا می‌کنیم، اما در مرز مکانی افراد فاصله مکانی نمی‌گیرد، بلکه در عین حضور در مکان، خود را در مرتبت و مکانی فراتر می‌بیند و به این طریق از آلودگی شرایط مصون می‌مانند (ر.ک؛ باقری، ۱۳۸۸: ۷۷).

مفهوم تقوای حضور و مرز مکانتی را می توان از آیه زیر برداشت کرد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ...» ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مراقب خود باشید. اگر شما هدایت یافته‌اید، گمراهی کسانی که گمراه شده‌اند، به شما زیانی نمی‌رساند...» (المائدة/۱۰۵).

فضای بحث در این آیه، حضور در متن جریان‌های فاسد و دشوار است نه قرنطینه و قرار گرفتن در محفظه‌ای نفوذناپذیر. پس، منطق اساسی در این شرایط از نظر قرآن کریم، منطق مقاومت و حرکت در برابر موج‌ها، جریان‌ها و گاهی مهار کردن آنهاست.

ب) ارتباطات متقابل اجتماعی در مقابل از خودبیگانگی و بحران هویتی

رسانه‌ها و تأثیر آنها بر نظام ارتباطی میان افراد بحث‌ها و تحقیقات بسیاری برانگیخته است. این رسانه‌های جدید به مثابه یک رسانه (ر.ک؛ مک کوایل، ۲۰۰۵: ۳۹) در سال‌های اخیر رشد حیرت‌انگیزی کرده و نویدها و تهدیدهای بسیاری را به همراه داشته است. یکی از این تهدیدها که برخی محققان بدان اشاره داشته‌اند، آن است که ظهور رسانه‌های مدرن پیوندها را در معرض آسیب جدی قرار داد و به تدریج جایگزین روابط واقعی انسان‌ها در زندگی روزمره می‌شود.

اینترنت ابزاری است که از طریق ایجاد شدن و فراهم کردن فضایی مجازی برای ایجاد رابطه، افراد را از دلدسر روبرو شدن با دیگران و قرار دادن در وضعیت جهانی واقعی رها می‌سازد (باران، ۲۰۰۴: ۴۱۶) و استفاده از این رسانه‌ها (اینترنت، بازیهای کامپیوتری) موجب کاهش ارتباط فرد با خانواده و کوچک شدن حلقه اجتماعی پیرامون فرد و افزایش احساس تنهایی و افسردگی می‌شود که این مفهوم با از خود بیگانگی و احساس تنهایی قرابت دارد.

از طرفی، ماشینی شدن زندگی، افزایش جمعیت، تقسیم کار و مشاغل، تخصصی شدن فعالیت‌ها، تنوع امکانات بهره‌وری، برتری جویی‌ها، ترویج شیوه‌های رقابتی و مقایسه‌ای، رفاه‌طلبی‌ها، خستگی‌ها، کم‌حوصلگی‌ها، بی‌اعتمادی‌ها و تنوع‌طلبی‌ها باعث شده است تا جمعیت‌های انسانی در حالی که از لحاظ فیزیکی و زیستی به یکدیگر نزدیکتر شده‌اند، از نظر عاطفی، اخلاقی و ذهنی، دور از هم، منزوی، خودخواه و ناهمگون و پراکنده شده‌اند و اکثر مردم سر در گریبان خویش و در پی منافع خود رهرو راه خودشان هستند.

در این راستا، از خودبیگانگی در منظر قرآن یک حالت روانی و فکری است که دارای لوازم، نموده‌ها و آثاری است. انسان از خودبیگانه که دیگری را خود می‌پندارد، به طور طبیعی، هویت دیگری را هویت خود می‌پندارد و این هویت دیگر هر چه باشد، انسان از خودبیگانه تصویری متناسب با آن، از خود خواهد داشت. این هویت و تصویر دیگر، در اغلب موارد، هویت و تصویری است که بر اساس جهان‌بینی

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرائی و زهره اعسگری ۱۰۹

انسان از خودبیگانه شکل گرفته است. با توجه به مسأله از خودبیگانگی، قرآن کریم در آیه ۱۲ و ۲۰ سورة انعام می‌فرماید: «...الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ».

قرآن کریم با توجه به خودبیگانگی افراد، ارتباطات متقابل اجتماعی را به مؤمنان در آیه ۱۰۳ سورة آل عمران تأکید می‌کند: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» و همگی به ریسمان خدا [=قرآن و اسلام، و هرگونه وسیله وحدت]، چنگ زنید، و پراکنده نشوید». از این آیه، مسأله اتحاد و مبارزه با هر گونه تفرقه برداشت می‌شود که این مؤلفه می‌تواند اثر اعجاز‌آمیزی بر پیشرفت اهداف اجتماعی و سربلندی جامعه بشری ایفا کند. همچنین در آیه ۱۳ سورة حجرات آمده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْتَأْتِكُمْ مِنْ أَلْفِئَةٍ ذَرْبُ رِيحٍ وَرَأْسُهَا شَأْتِي»؛ ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید. (اینها ملاک امتیاز نیست و) گرمی‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است».

پس، آیات روشنگر قرآن کریم مبین این نکته است که انسان موجودی اجتماعی است و خطاب خداوند به او در اغلب آیات قرآن با تعبیر «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ» و «الْمُؤْمِنُونَ» بیان شده که این خود نشان از رویکرد و نگاه اجتماعی به انسان است. اسلام به عنوان دینی که پاسخگوی نیازهای ضروری روحی و جسمی انسان‌ها در تمام عصرها و مکان‌هاست و نه تنها روابط سازنده اجتماعی را مورد تأیید قرار داده است، بلکه با پایه‌گذاری برخی از اصول در روابط اجتماعی اهمیت آنها را به جامعه ایمانی گوشزد کرده است.

ج) رویکرد معنویت‌گرایی

یکی از خصایص مهم و شاید مهم‌ترین خصیصه قرن حاضر، ظهور نتایج موضوعی است که از آن به عنوان انقلاب ارتباطات یاد کرده‌اند. هرچند این تحول یا انقلاب مدتی است که آغاز شده است، اما عرصه قرن حاضر میدان ظهور و نتایج و پیامدهای آن است. وجه بارز چالش‌آفرین انقلاب ارتباطات خصیصه ساخت‌زدایی آن است. حاصل این ساخت‌زدایی آن است که واقعیت‌ها و نیز مفاهیم متقابل تقابل خود را از دست می‌دهند. از جمله این ساختارهای واقعی و مفهومی متقابل که برای تربیت دینی و اخلاقی نیز اهمیت داشته‌اند، می‌توان از ساختارهای دور و نزدیک و ممنوع و مجاز نام برد (ر.ک؛ باقری، ۱۳۸۸: ۶۰).

شکسته شدن مرزها و ساختهای تقابلی مذکور با توجه به مباحث اخلاقی و دینی بسیار مهم است؛ زیرا تربیت دینی و اخلاقی، به طور جدی با حدود و مرزها و بایدها و نبایدها سر و کار دارد. قرآن کریم در آیه ۲۰۰ سورة آل عمران به این نکته اشاره می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا»

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! (در برابر مشکلات و هوسها)، استقامت کنید و در برابر دشمنان (نیز) پایدار باشید و از مرزهای خود مراقبت کنید و از خدا بپرهیزید، شاید رستگار شوید».

برخی پذیرفته‌اند که دنیوی شدن (سکولاریزم) فرزند طبیعی این دوران است و دین و اخلاق کم‌کم رنگ و بویش را از دست خواهد داد (ر.ک؛ باقری، ۱۳۸۸، ج ۲: ۶۱). امروزه رسانه‌ها سعی می‌کنند جامعه بشری را به انحراف بکشانند و با نقشه‌های شیطانی و گمراه‌کننده خود موجب تضعیف ایمان افراد شوند که این نکته در قرآن کریم به صراحت ذکر شده است: «وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ: بسیاری از اهل کتاب از روی حسد - که در وجود آنها ریشه دوانده - آرزو می‌کردند شما را بعد از اسلام و ایمان، به حال کفر باز گردانند، با اینکه حق برای آنها کاملاً روشن شده است. شما آنها را عفو کنید و گذشت نمایید تا خداوند فرمان خود را بفرستد؛ خداوند بر هر چیزی تواناست» (البقره/۱۰۹).

با توجه به اینکه یاد خدا از اساسی‌ترین اهرم‌های بازدارنده از گناه است، اثر و نقشی که این عقیده در کنترل انسان و جلوگیری از غرائز حیوانی دارد و قدرت ایمان به خدا و یاد او در ریشه کردن گناه از همه قدرت‌ها نیرومندتر است، ایمان به خدا آنچنان نیرویی در برابر گناه به وجود می‌آورد که او را همچون سپری فولادین و نفوذناپذیر در برابر گناهان می‌کند (ر.ک؛ قرائتی، ۱۳۸۹: ۲۰۹)؛ «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ: نماز (انسان را) از زشتیها و گناه بازمی‌دارد و یاد خدا بزرگتر است؛ و خداوند می‌داند شما چه کارهایی انجام می‌دهید» (العنکبوت/۴۵). نیز در آیه ۵۹ سوره مریم می‌فرماید: «فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا: اما پس از آنان، فرزندان ناشایسته‌ای روی کار آمدند که نماز را تباہ کردند و از شهوات پیروی نمودند؛ و به‌زودی (مجازات) گمراهی خود را خواهند دید».

علت اینکه بسیاری از مردم بعد از انبیا به دنبال شهوات رفتند و گمراه شدند این بود که به نماز اهمیّت نمی‌دادند. نماز واقعی سدّ محکم خداوند در برابر شیطان و دورکننده اوست و آنچه کمر شیطان و پیروانش را می‌شکند، معنویّت است که می‌تواند به عنوان راهکار قوی و اساسی برای مقابله با تهاجمات و دسیسه‌های شیطانی قلمداد شود.

۲) مضرات اجتماعی رسانه‌های دیجیتالی

رسانه در معنای وسیع شامل کلیه وسایل ارتباطی است که در سطحی گسترده به انتشار اطلاعات، اخبار، عقاید و نظرات می‌پردازد. این وسایل که دارای تنوع فراوان هستند (مانند رادیو، کتاب، تلویزیون، شبکه‌های رایانه‌ای و ماهواره) از ابزارهای کنترل اجتماعی هستند (ر.ک؛ ره‌پیک، ۱۳۸۱: ۲۲۴).

از جمله اثرات نامطلوب این فن‌آورها، آسیب‌های اجتماعی است که بیشترین ضربه خود را به زنان جامعه وارد نموده است؛ مثلاً در مورد اینترنت سوء استفاده از اطلاعات خصوصی مربوط به افراد مؤسسات، انتشار صور قبیحه و مغایر با اخلاق عمومی، به‌ویژه در سطح جوامع دارای الگوهای متفاوت اخلاقی است (ر.ک؛ محسنی، ۱۳۸۵: ۱۹۲). جامعه‌شناسان معتقدند یکی از آسیب‌های اجتماعی ناشی از اینترنت ناشی از سهولت توزیع تصاویر و نوشته‌های مستهجن و غیر اخلاقی است که اصطلاحاً پورنوگرافی نامیده می‌شود (ر.ک؛ شاکری، ۱۳۸۴: ۵۷). در این زمینه، «نورمن فی»، استاد دانشگاه استنفورد، اذعان می‌کند که «درصد کاربران پُرکار اینترنت در حال فزونی است که احتمالاً با ورود هر چه بیشتر اینترنت به خانه‌ها نسبت این نوع کاربران افزایش نیز خواهد یافت». همچنین او اضافه نموده است: «اینترنت می‌تواند یک فن‌آوری منشأ انزوا باشد و مشارکت ما را در جامعه آنچه تلویزیون موجب شد، کاهش دهد (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۳۸۰: ۷۵). اینترنت نه تنها ممکن است برای جایگزینی با سایر انواع فعالیت‌های اجتماعی کاربرد داشته باشد، بلکه ممکن است جایگزینی برای روابط قدرتمند اجتماعی نیز به حساب آید.

پس، استفاده از اینترنت، آسیب و تنش در روابط اجتماعی ایجاد می‌کند، به این دلیل که حتی کم‌مصرف‌ترین مشترکین اینترنت نیز وقت روابط مهم اجتماعی و خانوادگی خود را صرف اینترنت می‌کنند و اهمیت این موضوع به قدری است که مهم‌ترین آسیب اینترنت را صدمه به روابط مهم زندگی می‌دانند. علاوه بر این، باعث دوری از افراد و عدم ارتباط با معنویت وجودشان و رابطه با خدا را کمرنگ می‌کند (ر.ک؛ حمیدیان، ۱۳۸۷: ۲۵-۲۴).

راهکارهایی مصون‌سازی جامعه مبتنی بر قرآن کریم

الف) ازدواج در پیشگیری از مفاسد اجتماعی

روی آوردن افراد به استفاده بیش از حد از رسانه‌های نوین امری است که بر هیچ کس پوشیده نیست و علاقه شدید گروه‌های سنی مختلف به استفاده از این محصولات به قدری است که هم در سطح خانواده تنش‌های گوناگونی را موجب شده و هم در سطح جامعه معضلاتی را در پی داشته است. با توجه به اینکه امروزه همجنس‌گرایی از بدترین انحرافات اخلاقی است که سرچشمه مفاسد زیادی است و افراد همجنس‌گرا تدریجاً به انزوا و بیگانگی از اجتماع و سپس بیگانگی از خویشان رو می‌آورند و

گرفتار تضاد پیچیده روانی می‌شوند و اگر به اصلاح خویش نپردازند، ممکن است به بیماریهای جسمی و روانی مختلفی گرفتار شوند. به همین دلیل و دلایل اخلاقی و اجتماعی دیگر اسلام شدیداً همجنس‌گرایی را در هر شکل و صورت تحریم کرده است (ر.ک؛ مکارم شیرازی و دیگران، ج ۱۶: ۲۷۴) و در این زمینه می‌فرماید: «أَنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ...: آیا شما به سراغ مردان می‌روید و راه (تداوم نسل انسان) را قطع می‌کنید و در مجلس‌تان اعمال ناپسند انجام می‌دهید؟!...!» (العنکبوت/۲۹).

دلالت‌های قرآن، طرق حساب شده مختلف برای پیشگیری از آلودگی جنسی مطرح می‌کند که هریک تأثیر بسزایی در پیشگیری یا مبارزه با این آلودگیها دارد. یکی از مهم‌ترین طرق مبارزه با فحشاء در قرآن که ازدواج آسان است، اشاره شده است؛ زیرا این نکته مسلم است که برای برچیدن بساط گناه باید از طریق اشباع صحیح و مشروع غرایز وارد شد. در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم به طور صریح به این موضوع پرداخته شده است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میانتان مودت و رحمت قرار داد. در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند. بر طبق این آیه، ازدواج یک حکم فطری و هماهنگ قانون آفرینش است که انسان برای بقاء نسل و آرامش جسم و روح و حل مشکلات زندگی احتیاج به ازدواج سالم دارد. ازدواج و تشکیل خانواده یکی از اصول و ضرورت‌های اجتماعی است که در دین اسلام سفارش بسیار به آن شده است.

ب) پرهیز از شایعه‌پراکنی‌های رسانه‌ای با تأکید بر واقعیت‌محوری

در سال‌های اخیر با همه‌گیر شدن وسایل ارتباطی و استقبال چشمگیر مردم از رسانه‌های خبری، شاهد این هستیم که نقش این رسانه‌ها در اتفاقات و رویدادهای جوامع بشری روزبه‌روز بیشتر می‌شود. قرآن کریم درباره خطر اشاعه زشتی‌ها در جامعه اسلامی هشدار می‌دهد و می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»: کسانی که دوست دارند زشتیها در میان مردم باایمان شیوع یابد، عذاب دردناکی برای آنان در دنیا و آخرت است؛ و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید» (النور/۱۹). همچنین در آیه ۴۶ از سوره ابرهیم به اهداف منحرفان و مفسدان اشاره می‌کند: «وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ: آنها نهایت مکر (و نیرنگ) خود را به کار زدند». همچنین متن ذیل به بررسی رویکرد رسانه‌ها از منظر قرآن می‌پردازد: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ: اگر او سخنی دروغ بر ما می‌بست، * ما او را با قدرت می‌گرفتیم، * سپس رگ قلبش را قطع می‌کردیم» (الحاقه/ ۴۶-۴۴). خداوند در قرآن

کریم به رسول خود می‌فرماید که اگر بخواهی از خودت سخنی به اخبار و الهامات ما بیفزایی، رگ تو را قطع خواهیم کرد. در همین سوره و در چند آیه قبل، قرآن را قول رسول کریم معرفی می‌نماید: «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ: که این قرآن گفتار رسول بزرگواری است» (همان/۴۰).

از ظاهر این آیات نتیجه‌ای که به دست می‌آید اینکه اگر کسی بخواهد رسالتی را به عهده داشته باشد، باید در امانت ارسال و وصول خبر، کمال صداقت را داشته باشد و چیزی از خود بر آن نیفزاید. صداقت در بیان هر اخباری از لوازم تأثیرگذار بودن آن خبر است؛ چرا که انسان از روی طبع، طالب حقیقت بوده و فطرتاً بر خطّ مشی حق راه می‌پیماید. در توضیح مطلب فوق باید گفت که بالاترین و اهمّ اخبار در عالم، اخبار حقیقی عالم است. اخباری که از عاقبت انسان خبر می‌دهد و او را به آخر امر خود آگاه می‌سازد. این اخبار که مهم‌ترین اخبار عالم است، توسط رسولانی از جانب دانای کُل که همان ذات اقدس الهی است، به بشر منتقل می‌شود. بنابراین، جامع‌ترین و عالی‌ترین رسانه در عالم خلقت همان کتاب انبیاء بوده که اخبار غیبی را برای انسان به ارمغان می‌آورند. خداوند تبارک به رسول خاتم که کامل‌ترین این انبیاء است، می‌فرماید که در این راه یعنی در راه رساندن اخبار حق و حقیقت به انسان‌ها - مخاطبین - اگر ذره‌ای از نظرات خود را دخالت دهی، تو را خواهیم کُشت. این تهدید دارای علّت حقیقی می‌باشد؛ چرا که گوینده آن حق محض است. علّت این تهدید آن است که رسالت برای هدایت مردم واقع شده است و هدایت مردم، فرع بر اختیار ایشان است؛ چرا که هیچ موجودی مجبورانه به سعادت نمی‌رسد. بنابراین، مردم باید مختارانه به مسیر هدایت پا نهند و در این راستا، صداقت از اصول لاینفکّ موضوع است. در قرآن کریم بارها خداوند متعال پس از ارائه ادلّه خود و بیان احوالات گروه‌های مختلف، مردم را به تفکّر و تعقل دعوت می‌نماید و ایشان را متذکّر می‌شود که ما برای شما دلایل و حجج بالغه‌ای فرستادیم. پس تأمل و تعقل کنید و راه حق از باطل را دریابید: «وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ: زندگی دنیا چیزی جز بازی و سرگرمی نیست و سرای آخرت، برای آنها که پرهیزگارند، بهتر است. آیا نمی‌اندیشید؟!» (الأنعام/۳۲)؛ «قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَأَكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ: بگو: اگر خدا می‌خواست، من این آیات را بر شما نمی‌خواندم و خداوند از آن آگاهتان نمی‌کرد، چه اینکه مدت‌ها پیش از این، در میان شما زندگی نمودم (و هرگز آیه‌ای نیاوردم)؛ آیا نمی‌فهمید؟!» (یونس/۱۶)؛ «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا: آیا درباره قرآن نمی‌اندیشند؟! اگر از سوی غیر خدا بود، اختلاف فراوانی در آن می‌یافتند» (النساء/۸۲)؛ «كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ: این چنین، خداوند آیات خود را برای شما شرح می‌دهد؛ شاید اندیشه کنید» (البقره/۲۴۲).

از مشی قرآن چنین برمی آید که اصل بر تعلیم و تدلیل (راهنمایی به وسیله ارائه دلیل) است و در راه تعلیم مخاطب باید خود آگاهانه راه صواب را برگزیند و برای تحقق چنین امری باید در مقابل او حقیقت تمام و ناب حاضر باشد و از این جهت است که خداوند به رسول خود می فرماید مبدا چیزی از خودت به وحی اضافه کنی! اگر امروزه در جهان دیده می شود که رسانه های غربی تمام دنیا را به تسخیر خود درآورده اند، از این جهت است که کارشناسان این امور - رسانه - در غرب این مطلب را دریافته اند که باید با مخاطب صادقانه طرح موضوع و ایراد خبر کرد تا او خود را در تصمیم گیری مختار بباید، هرچند این رسانه ها از این حربه برای مقاصد خود استفاده سوء می کنند، اما باید توجه داشت که راه تأثیر گذاشتن بر مخاطبین، تنها از راه صداقت در بیان و بی طرفی در انجام رسالت است و این قانون خلقت است که خالق آن، آن را به رسول خود متذکر شده است و هر کس که بخواهد در این عالم حرکتی بر مبنای انتشار و رسالت خبری انجام دهد، ناگزیر است که از این قانون خلقت تبعیت کند.

ج) امر به معروف و نهی از منکر در مقابل انحرافات اجتماعی

دسترسی آسان به رسانه های الکترونیک (ماهواره، اینترنت) یکی از عوامل تشدیدکننده تغییرات فکری، فرهنگی و رفتاری نسل جوان می شود. امروزه در مطالعات آسیب شناسانه به منظور بازشناسی علل و عوامل کاهش یا افزایش ناهنجاری های اجتماعی و فرهنگی نمی توان تأثیرگذاری رسانه ها را در ذهن و زندگی مردم را نادیده انگاشت؛ چرا که ماهواره و اینترنت از طریق آموزش مفاهیم فرهنگی و اعتقادی و ترسیم و معرفی مصادیق بارز آسوه ها و الگوهای مثبت و منفی و تبلیغ و ترویج مصرف کالاها و محصولات داخلی یا خارجی و نهادینه سازی هنجارهای مذموم یا ممدوح و حتی در تغییر ذوق و ذائقه مخاطبان از تأثیرگذاری کاملاً استثنایی برخوردار است.

امروزه رسانه ها تلاش می کنند تأثیرات گسترده در اخلاق و رفتار نسل جوان ایجاد کنند و جامعه را به فساد و فحشا بکشانند. با توجه به اینکه بی حجابی، فیلم های ضد اخلاق، اختلاط آزاد زن و مرد، عدم پایبندی به اخلاق و قواعد دینی و پوشش اسلامی از جمله مهم ترین آموزه هایی است که تقریباً در تمامی تولیدات رسانه ای ارسالی از مغرب زمین وجود دارد، بدون تردید یکی از زمینه های گناه محیط فاسد و ناپاک است. با توجه به اینکه یکی از عوامل زمینه ساز محیط فاسد (مردم زدگی) است که از آن به عوام زدگی و جوزدگی تعبیر می شود و اگر معیار کارها جو عمومی جامعه باشد و هم رنگ جماعت شدن ملاک انتخابها و رفتارها گردد، مسلماً محیط از حال و هوای الهی بیرون می آید و آلوده به هوسهای مردم می شود (ر.ک؛ قرائتی، ۱۳۸۹: ۱۰۶).

نیز از عواملی که موجب فساد محیط دامن می زند و موجب تشویق گناه در جامعه می باشد، این است که مردم در برابر گناهی که در محیط انجام می شود، بی تفاوت و تماشاچی باشند. اسلام با دستور دقیق و گسترده به دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر اشاره می کند که افراد با نظارت

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرائی و زهره اسگری ۱۱۵

صحیح در جامعه حضور یابند و از هرگونه فساد جلوگیری نمایند. در این راستا، قرآن کریم نیز راهکارهایی جهت مبارزه با فساد را ارائه می‌کند: «كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنِ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ» آنها از اعمال زشتی که انجام می‌دادند، یکدیگر را نهی نمی‌کردند؛ چه بدکاری انجام می‌دادند» (المائدہ/۷۹).

انسان چون یک موجود اجتماعی است، جامعه بزرگی که در آن زندگی می‌کند، از یک نظر همچون خانه اوست و حریم آن همچون حریم خانه او به حساب می‌آید. پاک‌ی جامعه و محیط به پاک‌ی او کمک می‌کند و ناپاک‌ی جامعه به ناپاک‌ی او کمک می‌کند. روی همین اصل، هر کاری که جو جامعه را آلوده سازد، در اسلام از آن نهی شده است و گناه اجتماعی به مراتب بدتر از گناه فردی است؛ زیرا موجب عادی شدن گناه گردیده و بذر گناه را در همه جا می‌باشد (ر.ک؛ قرائتی، ۱۳۹۰: ۱۰۹).

امر به معروف و نهی از منکر در حقیقت به منزله یک پوشش اجتماعی برای محافظت اجتماعی است؛ زیرا اگر این مسأله در میان نباشد، عوامل مختلفی که دشمن بقای وحدت اجتماعی هستند، همچون موریانه از درون، ریشه‌های اجتماع را می‌خورند و آن را از هم متلاشی می‌سازند. بنابراین، حفظ وحدت اجتماعی بدون نظارت اجتماعی عمومی ممکن نیست (ر.ک؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۹۰، ج ۳: ۵۲).

با توجه به اینکه امر به معروف و نهی از منکر واجب کفایی است نه عینی، پس افراد موظف هستند برای جلوگیری جامعه از انحرافات و کاهش بزهکاریهای اخلاقی از این مؤلفه استفاده کنند و بر عموم مردم واجب است که نظارت عمومی بر اوضاع داشته باشند که اگر با دقت این دو وظیفه بزرگ را مورد بررسی قرار دهیم، نقش اساسی در پاکسازی محیط خواهند داشت (ر.ک؛ قرائتی، ۱۳۸۹: ۱۰۹).

این دو شکل از مبارزه با فساد و دعوت به سوی حق از شاهرک‌های قوانین اسلامی محسوب می‌گردد و لزوم تشکیل نظارت بر وضع اجتماعی را مشخص می‌سازد.

۳) مضرات فرهنگی رسانه‌های دیجیتالی

یکی از مباحث مهم اجتماعی در جامعه امروز ما بحث تهاجم فرهنگی (Cultural attacks) است. مسؤولین فرهنگی، سیاسی، اجتماعی کشور مدت‌هاست که زنگ خطر را به صدا در آورده‌اند و نسبت به هجوم و شبیخون فرهنگی غرب علیه اسلام هشدار داده‌اند (ر.ک؛ نیکخو، ۱۳۷۹: ۲۳). یکی از مسائل مهم مطروحه در خصوص زیانهای ناشی از پخش فرامرزی رادیو و تلویزیون (ماهواره) و شبکه‌های اینترنت جهانی، موضوع ورود آسیب و زیان به منافع و ارزشهای فرهنگی کشور است که امروزه به امپریالیسم فرهنگی و تهاجم فرهنگی یاد می‌شود. همین احساس خطر است که دولت‌ها را در قبال پخش مستقیم ماهواره‌ای نگران کرده و آنان را برای حفظ ارزشهای جامعه‌شان به تکاپو و چاره‌جویی

واداشته است. عصر آینده به تعبیر رهبر کبیر انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره)، عصر حاکمیت دین و دین‌باوری است که افق امیدبخش آن در بسیاری از کشورها، به‌ویژه در کشورهای اسلامی، به خوبی نمایان است و همین امر سبب شده است تا دشمنان با تمام توان و امکانات و با برنامه‌ریزی و سازماندهی گسترده و پیچیده بر مصاف فرهنگ انقلاب اسلامی بیایند و هزینه کردن میلیاردها دلار برای تهیه فیلم و تشکیل شانتاژهای بین‌المللی، تقویت ماهواره و شبکه‌های اینترنتی و حتی تولید نرم‌افزارهای بازی‌های رایانه‌ای درصدد اضمحلال انقلاب اسلامی برآمده‌اند و این همان تهاجم فرهنگی است (ر.ک؛ همان: ۲۸).

راهکارهای مصون‌سازی جامعه مبتنی بر قرآن کریم

الف) آمادگی کامل برای تهاجمات فرهنگی

در جنگ نرم، به جای ابزارهای جنگی متعارف چون توپ و تانک، از ابزارهای فرهنگی تأثیرگذار بر فکر و اندیشه و عواطف و احساسات انسانی استفاده می‌شود و دشمنان به شیوه‌های ناپاکی رو می‌آورند که حریم‌های انسانی و نیز قداست و کرامت بشری را می‌شکنند. در جهان امروز، ابزارهایی که برای جنگ نرم مورد استفاده قرار می‌گیرد، از تنوع و تعدد بسیاری برخوردار است. روزنامه‌ها، تلفن‌های همراه، ماهواره‌ها، رسانه‌های همگانی و اینترنت و شبکه جهانی آن... مهم‌ترین ابزارهای جنگ نرم هستند که در بسیاری از کشورها و ملت‌ها تأثیرات مخرب خود را گذاشته و زمینه را برای تسلط جهان‌خواران و دشمنان مردم فراهم آورده است. در آیه شریفه ۱۱۲ از سوره انعام این مسأله بیان شده است: «وَكذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ أَلْسِي بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا...» اینچنین در برابر هر پیامبری، دشمنی از شیاطین انس و جن قرار دادیم. آنها به‌طور سری (و درگوشی) سخنان فریبنده و بی‌اساس (برای اغفال مردم) به یکدیگر می‌گفتند...». با اذعان به اینکه دشمنان هر روز به رنگ تازه‌ای در می‌آیند و به قیافه‌ها و زبانهای مختلف خودنمایی می‌کنند و از هر وسیله‌ای برای فریفتن و در هم شکستن شما بهره می‌گیرند، گفتارشان به ظاهر شفاف‌بخش، اما کردارشان دردی است درمان‌ناپذیر، بدباطن و خوش‌ظاهر هستند. پیوسته برای فریب مردم گام برمی‌دارند و از بیراهه‌ها حرکت می‌کنند (ر.ک؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۹۰، ج ۲۴: ۱۷۹).

با اذعان به اینکه سهم بزرگی از مفاسد اجتماعی و پذیرش تهاجمات فرهنگی معلول سوء تربیت خانواده است، قرآن در سوره تحریم آیه ۶ با صراحت تمام به اولیای خانواده دستور می‌دهد که هم خود و هم فرزندان خود را در مقابل گناهان و فساد و بی‌بند و باری جامعه حفظ کنند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...»: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده‌ی خویش را از آتشی که هیضم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگه دارید». آیه خطاب به مؤمنان است.

از این می‌فهمیم که خانواده‌های مؤمن و مسلمان همیشه در معرض تهاجمات گناه و فساد قرار دارند، باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که بتوان جلوی آن تهاجمات را گرفت. به هر حال، تهاجم فرهنگی یک نقشة شوم و مستمر حکومت‌های شیطنانی است: «... وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ...» اما نقشة کافران جز در گمراهی نیست (غافر/۲۵). پس، مهم‌ترین اصل حیاتی که باید در هر عصر و زمان مورد توجه افراد جامعه انسانی قرار گیرد، آمادگی کامل برای مقابله با جنگ روانی و تهاجم فرهنگی است.

ب) مدیریت ارزشی در رسانه‌ها

ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی اموری قدسی می‌باشند که باید نهایت دغدغه و احتیاط را در عدم تغییر آنها به کار گرفت. از سوی دیگر، نقطه شروع تغییرات فرهنگی کنار گذاشتن اصول ثابت و ارزشی است، اما چنین تغییری به طور صریح در جامعه اسلامی قابل تحقق نیست. یکی از مؤثرترین راهها برای تحریف عقاید و ارزش‌ها، ایجاد بدعت، افترا و شبهه‌افکنی در دین از طریق رسانه‌ها است. به جهت پیامدهای آسیبی مهمی که این انحرافات اجتماعی ناشی از رسانه‌ها به دنبال دارد، مدیریت رسانه‌ای باید در دست اشخاصی باشد که بالاترین شایستگیها را دارند و نباید آزادی را چنان معنا کرد که هر شخصی بتواند ناشایستگیها را در عرصه جامعه پراکنده سازد. از این رو، خداوند برای رسالت و رسانه دینی (قرآن) دست به گزینش و اجتناب و اصطفا می‌زند و یادآور می‌شود که خود، گروهی را برای رسالت فرستاده است:

الف) «وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا...» (النساء/۷۹). ب) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَيَّ رِسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ مِن قَبْلُ...» (همان/۱۳۶). ج) «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ...» (همان/۱۷۰).

این واقعیت برای اصحاب رسانه‌ها امروزه کاملاً ملموس است که سیطره مدیریت رسانه‌ای فاسد بر جهان، چه فجایی در عرصه‌های مختلف به بار آورده و چگونه پیشاهنگ سلطه نظامی و اقتصادی بر ملل مختلف شده است. در عرصه‌های داخلی نیز همین وضعیت وجود دارد و سلطه مدیریت فاسد بر رسانه‌ها، به محو ارزش‌ها و سلطه فاسدان بر صالحان می‌انجامد. بنابراین، تمام راهکارها در نظام اسلامی باید به سویی حرکت کنند که سلطه ناصالحان بر مدیریت‌های رسانه‌ای، خنثی و ناکارآمد شود. تلاش ناشایستگان برای تسلط بر مدیریت رسانه‌ای، به دلیل طمع‌ورزی‌شان به منافع مادی متعددی است که رسانه‌ها توان زمینه‌سازی برای وصول به آن را دارند، حال آنکه از معیارهای مهم در مدیریت سالم رسانه‌ای، اخلاص است و هدف، فقط اصلاح وضعیت و حرکت دادن جامعه در مسیر تکامل و خواست الهی است. بدین رو، مدیران شایسته هرگز خواهان سهم و سهام از نظام سیاسی و اقتصادی نیستند و این است راز تکرار این آیه از زبان تمام انبیای الهی: «وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أُجِرِيَ إِلَّا عَلَيَّ

رَبِّ الْعَالَمِينَ: من برای این دعوت، هیچ مزدی از شما نمی‌طلبم. اجر من تنها بر پروردگار عالمیان است» (الشعراء/ ۱۰۹).

مدیریت رسانه‌ای، اصل کار رسانه‌ای را وظیفه خود می‌داند: «...أَنَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ: ... بر پیامبر ما، جز ابلاغ آشکار، چیز دیگری نیست» (المائدة/ ۶۷). از این رو، طمع و چشمداشتی هم به حاصل کار خود ندارد و این، بر عکس چیزی است که امروزه در عرصه مطبوعات و رسانه‌ها می‌بینیم که گروهی در پی سهم‌خواهی از دولت‌ها و نظام‌ها برمی‌آیند و این سهم را به دلیل تلاش خود در رسیدن افرادی خاص به حاکمیت‌ها، حق خود می‌شمارند.

ج) منع از شیطان پرستی

امروزه رسانه‌ها همچون ماهواره و اینترنت، با ایجاد دهکده جهانی همه را مطیع هوی و هوس خود می‌کنند و با برنامه‌های لهُو و لعب، افراد را به فساد و فحشا دعوت می‌کنند، چرا که تا پایگاهی در درون انسان وجود نداشته باشد، شیطان قدرت بر وسوسه‌گری ندارد و پایگاه شیطان جز هواپرستی نیست (ر.ک؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۹۰، ج ۲۱: ۲۸۱). با توجه به اینکه یکی از اثرات لهُو و لعب، بیگانگی از خداست، قرآن کریم در آیه شریفه ۳۶ از سوره احزاب به روشنی بدین مطلب اشاره دارد: «وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ: و هر کس از یاد خدا رویگردان شود، شیطان را به سراغ او می‌فرستیم. پس، همواره قرین اوست» (الزخرف/ ۳۶).

غفلت از ذکر خدا و غرق شدن در منجلاب لهُو و لعب موجب می‌شود که شیطان بر انسان مسلط شود و همواره قرین او باشد و رشته‌ای در گردنش افکنده (و می‌برد هر جا که خاطرخواه اوست). شایسته است منظر قرآن کریم را درباره حقیقت آن که موجودی عجیب و در عین حال، از حواس ما غایب است، ولی تصرفات عجیبی در عالم انسانیت دارد، جويا شویم. قرآن در آیه ۴ سوره یوسف از شیطان به عنوان دشمن آشکار انسان معرفی نموده و می‌فرماید: «... إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ: شیطان، دشمن آشکار انسان است».

قرآن در هشدار دیگری می‌فرماید: هر کس شیطان را به جای خداوند به عنوان ولی و سرپرست خود انتخاب کند، زیان آشکاری کرده است و درباره پیروان شیطان می‌فرماید: هر آینه جهنم را از تو و بندگانی که از تو پیروی کنند، پُر خواهیم کرد. بنابراین، بر هر خردمندی لازم است بنا بر فرمایش خداوند در آیه ۶ از سوره فاطر که می‌فرماید: «إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا...: به درستی که شیطان دشمن شماست. پس، او را دشمن بدانید». در این راستا به شناخت دامهای آن اقدام کرده و با دوری از وسوسه‌های شیطانی با تأکید بر تقوای حضور و معنویت‌گرایی، زمینه وصول خود را به زمره مخلصین هموار و فراهم سازیم.

۴) مضرات سیاسی رسانه‌های دیجیتالی

از نظر صاحب‌نظران رساندن و تحمیل ضرر به منافع سیاسی کشور در شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنت از طریق تبلیغات به طور مستقیم و غیر مستقیم توسط کشورهای دیگر صورت می‌گیرد. از جمله این آسیب‌های سیاسی می‌توان اشاره کرد به: «القای تردید در ارکان نظام سیاسی کشور، غیر دموکراتیک جلوه دادن آن نظام، تحریک به جنگ و شورش داخلی، تزریق احساس ناامیدی و ناامنی و به طور کلی، آنچه که در مقوله تعهد امنیت ملی کشور می‌گنجد» (گروه مطالعات حقوقی سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰: ۹۱). همچنین، ژرف ساختن شکاف میان گفتمان‌ها و بازیگران سیاسی جامعه، فروکاستن مناسبات و ملاحظات پیچیده سیاسی (داخلی و خارجی) در سطح گفتمان‌ها، سست کردن مشروعیت و حقانیت حکومت دینی به طور عام و ولایت فقیه به گونه خاص، حاشیه‌زدایی و وارد متن کردن هویت‌های فردی و جمعی فراموش شده، ایجاد تعمیق و گسترش شکاف میان نخبگان اصلی تصمیم‌ساز، ایجاد انشقاق ملی و مخدوش کردن ارزش‌های اصولی (ر.ک؛ تاجیک، ۱۳۸۰: ۵۸-۵۹).

عدم امکان پنهان نگه داشتن اسرار ملی، نبود امکان کنترل داده‌های تبادل شده در شبکه ملی و جهانی، دسترسی‌های غیرمجاز به شبکه‌های امنیتی و شکست امنیت شبکه‌های ملی، خصوصاً در بخش اقتصادی و بانکی و جاسوسی رایانه‌ای از موارد جدی است که آسیب‌پذیری امنیت ملی را در مقابل فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی که نمایان می‌کند، موجب تضعیف شدید زبان و به خصوص خط ملی از دیگر جنبه‌های مهم در تضعیف امنیت ملی است (گلشن‌پژوه، ۱۳۸۹: ۲۲۸).

راهکارهای مصون‌سازی جامعه مبتنی بر قرآن کریم

الف) تأکید بر هویت حقیقی خود

رسانه‌ها می‌توانند با بهره‌گیری از نمادها و کلمات، به پدیده‌ها، حوادث، رفتارها و کردارها، محتوا و معنای خاص خود را اعطا کنند و از رهگذر انتقال این معنی و محتوی بر مصرف‌کننده، تأثیرات ژرفی بگذارند و با انگاره‌سازی می‌توانند خالق جهانی وانموده باشند. جهانی که در آن مرز واقعیت، حقیقت با غیر حقیقت مخدوش می‌شود (ر.ک؛ تاجیک، ۱۳۸۸: ۵۵). با توجه به اینکه امروزه بحران‌های هستی‌شناسی / وجودی (هویتی) شایع‌ترین و در عین حال، مخرب‌ترین بحران‌های عصر وانموده هستند که انسان‌ها را در مسیر نوعی هویت‌سازی کاذب قرار می‌دهند، لذا با توجه به این آسیب، قرآن کریم در آیه ۳۰ سوره روم به صراحت تأکید می‌کند: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ: پس، روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن! این فطرتی است که خداوند، انسان‌ها را بر آن آفریده است؛ دگرگونی

در آفرینش الهی نیست. این است آیین استوار، ولی اکثر مردم نمی‌دانند». بنابراین، گرچه رسانه‌های جمعی و فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاع‌رسانی، بشر امروز را با توده‌ای شناور از افکار مختلف که در بردارنده هویت‌های مجازی گوناگون است، مواجه کرده است و موجب شده تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتمان نسل جوان باشیم، اما توصیه قرآن کریم در مثل این موارد، تأکید بر قدرت‌گزینشی انسان و پرهیز از هویت‌های مجازی غیر واقعی است که با فطرت بشری و علت‌غایی دین منافات دارد.

ب) استکبارستیزی

رسالت رسانه‌ها در مبارزه دائمی با مستکبرین و طغیانگران علیه دین و قرآن، در کلام امام(ره) و رهبری جلوه بارزی دارد. امام خمینی(ره) به رویکرد استکبارستیزی و هم‌نوایی رسانه‌ها با مستکبران اشاره می‌کند و می‌فرماید: «آنکه از همه خدمت‌ها بالاتر است، این است که نیروی انسانی ما را رشد بدهد و این به عهده مطبوعات است، مجله‌هاست، رادیو و تلویزیون است، سینماهاست، تئاترهاست. اینها می‌توانند نیروی انسانی ما را تقویت کنند و تربیت صحیح بکنند و خدمت‌شان ارزشمند باشد و می‌توانند مثل رژیم سابق باشند که همه چیز به هم ریخته بود، همه چیز در خدمت استعمار بود» (موسوی خمینی (ره)، ۱۳۷۴، ج ۸: ۴۹۸). یا مأموریت داشتند که کشور ما را با آن تبلیغات دامنه‌دار این رسانه‌های طاغوتی، تمام مسائل اسلامی و تمام مسائل کشوری را به طرف منافع طاغوتی سوق دهند. صدمه‌ای که اسلام از مطبوعات و رسانه‌های طاغوتی خورد، از کمتر دستگاه‌هایی خورد. آنقدر که جوان‌های ما را این مطبوعات فاسد و آن مجله‌های فاسدتر و آن رادیو و تلویزیون‌های فاسدتر به فساد کشیدند، معلوم نیست که مراکز فساد آنقدر به فساد کشیده باشند. این مجلات بود و این مطبوعات بود و این رادیو و تلویزیون و تمام این رسانه‌های گروهی بود که جوان‌های ما را به جای اینکه به طرف دانشگاه بکشد، به طرف علم و ادب بکشد، به طرف فساد کشاند» (همان، ج ۱۳: ۱۵۶).

از اصول حاکم بر جامعه اسلامی، استکبارستیزی است. از این رو، وقتی قرآن کریم وظیفه استکبارستیزی پیامبران را یادآوری می‌کند، از واژه «رسول» (فرستاده) استفاده می‌کند: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ... ما در هر امتی رسولی برانگیختیم که خدای یکتا را بپرستید و از طاغوت اجتناب کنید...» (النحل/۳۶). در آیات دیگری نیز طاغوت‌ستیزی، وظیفه رسولان الهی معرفی شده است (طه/۲۴).

ج) عبرت‌آموزی از سرنوشت گذشتگان

از کارکردهای رسانه‌های جمعی به‌ویژه ماهواره و اینترنت، مفهوم‌سازی و به تبع آن، شکل دادن به هنجارهای مناسب با آن مفهوم است. بر این اساس، ارائه تصویرهای مستهجن و مبتذل و خلاف عفت عمومی از طریق ماهواره و نمایش آنها، یکی از عوامل گسترش بی بند و باری و به فحشا کشاندن و

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرانی و زهره اعسگری ۱۲۱

فساد اخلاقی گروه‌های مختلف است. لذا قرآن کریم با توجه به اهمیت و نقش تاریخ واقعی گذشتگان در زندگی آیندگان در آیات بسیاری انسان را به مطالعه آن و سیر در سرزمین دعوت می‌کند و با استفاده از نگاه (تحلیلی و دقیق) ما را به عبرت‌آموزی از سرنوشت امت‌های پیشین فرامی‌خواند؛ مثلاً در آیه ۱۰۹ از سوره یوسف می‌فرماید: «...أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ...» آیا در زمین سیر نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که پیش از آنها بودند چه شد؟!...». این سیر در ارض و مشاهده آثار گذشتگان، بهترین درس را می‌دهد؛ درسی زنده و محسوس و قابل لمس که در سرگذشت آنها درس عبرتی برای صاحبان اندیشه است و در همین راستا، در آیه ۲ از سوره حشر نیز صریحاً فرمان داده است: «...فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ: پس، عبرت بگیرید ای صاحبان بصیرت».

عبرت‌ها همواره انسان را به سوی رشد و کمال و راه درست هدایت می‌کنند و چراغی هستند که مسیر صحیح را نشان می‌دهند. قصه‌های قرآن کریم سرنوشت گذشتگان را پیش روی بشر می‌نهد تا به وسیله آنان فرجام و سرنوشت خود را رقم زنند. تاریخ پیشینیان در کلامی بزرگ به انسان‌های هر عصری می‌آموزد که با استفاده از آنان می‌توان از انحراف و فساد دوری جست و مصالح زندگی و سعادت واقعی را دریافت و تاریخ را آینه‌ای می‌داند که در آن می‌توان تمامی حوادث خوب و بد را دید و از این حوادث الهام گرفت و سرنوشت آینده زندگی را با الهام از این آینه گویا انتخاب کرد و با این نگرش است که انسان از غفلت و وانهادگی رها می‌شود.

۵) مضرات اقتصادی رسانه‌های دیجیتالی

برخی صاحب‌نظران بر این باورند که امروزه نقش تبلیغاتی رسانه‌هایی چون اینترنت و ماهواره برجسته‌تر از نقش آموزشی آنهاست (ر.ک؛ گلشن‌پژوه، ۱۳۸۹: ۱۰۹). به نظر آنان، رسانه‌های مختلف بیش از آنکه در پی افزایش دانش مردم باشند، در پی فروش تولیدات و سود تجاری خویش می‌باشند (ر.ک؛ گروه مطالعات حقوقی سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰: ۹۸). امروزه بسیاری از کشورها در تلاش هستند که توجه عموم مردم را برای خرید کالا، خدمات خاص یا مشارکت مردم در تولید کالا و سرمایه‌گذاری در زمینه‌های گوناگون جلب کنند.

نظریه پردازان و مؤلفانی نظیر میرز، بارون و پراتکانیس شواهدی ارائه دادند که نشان می‌دهد رسانه‌ها (ماهواره و اینترنت) با بهره‌گیری از این روش‌ها، پیوسته مبادرت به دستکاری اذهان مخاطبان، شکل‌دهی باورها و نظرات آنان می‌نمایند (ر.ک؛ گلشن‌پژوه، ۱۳۸۹: ۱۱۰). در مورد آسیب‌های اقتصادی بازی‌های رایانه می‌توان گفت چون اتلاف وقت را به همراه دارد، سبب می‌شود بسیاری از فرصت‌های کاری هدر رود و به دلیل انجام بازی با رایانه مصرف برق صورت می‌گیرد و هزینه‌هایی را موجب می‌گردد که ضرورتی نداشته است و باعث استهلاک رایانه و کاهش طول عمر آن می‌گردد.

راهکار مصون سازی جامعه مبتنی بر قرآن کریم

اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از تجمل پرستی

در دنیای جدید، رسانه‌ها علاوه بر کارکرد سرگرم‌کنندگی، نقشی اساسی در چگونگی و مفهوم‌سازی مخاطبان از واقعیت‌های اجتماعی دارند. مصرف، یکی از مفاهیمی است که رسانه‌ها نقشی بی‌بدیل در خلق و آفرینش آن ایفا می‌کنند. امروزه رسانه‌ها با معرفی انواع کالاها، کاربردها و زمینه‌های استفاده از آنها و با بهره‌گیری از انواع شیوه‌های تبلیغی، نوعی خلاقیت در زمینه مصرف ایجاد می‌کنند. از این رو، می‌توان راز و رمز اصلاح هر رفتار مصرفی را در لایه‌های معنایی برنامه‌ها که به صورتی در هم تنیده در رسانه‌ها ارائه می‌شوند، جستجو کرد (ر.ک؛ غلامرضایی، ۱۳۸۹: ۲۷).

از آنجا که مصرف برای پاسخگویی به نیازهای طبیعی و غریزی انسان اجتناب‌ناپذیر است، اما گاهی مصرف شکل طبیعی خود را از دست می‌دهد و به جای آنکه به عنوان یک پدیده حیاتی در خدمت انسان باشد، انسان را به خدمت خود درمی‌آورد و به این ترتیب، وسیله به هدف تبدیل می‌شود و مصرف بیش از حد، زمینه‌ساز انواع لغزشها، اسرافها، تباهی‌ها و ناهنجاری‌ها می‌شود. زندگی تجملی، علاوه بر اینکه جامعه را دچار بحران اقتصادی می‌کند، دارای آثار فرهنگی نامطلوبی است که از آن جمله می‌توان به متزلزل شدن آرامش روحی، زیاده‌طلبی تبدیل ضد ارزشها، ایجاد فاصله طبقاتی و تنزل شخصیت منزلت و اهداف انسانی اشاره کرد (ر.ک؛ حاجی صادقی، ۱۳۸۸: ۹۹-۹۸).

از این رو، بخشی از آیات قرآن کریم به فرهنگ‌سازی درباره مصرف و آموزش درست مصرف کردن اختصاص یافته است. مصرف درست در اسلام مصرفی است که اصول زیر در آن رعایت شده است:

الف) مصرف بر اساس نیازهای حقیقی باشد نه بر پایه کاذب و زیاده‌خواهی.

ب) اعتدال و میانه‌روی در مصرف.

قرآن کریم ضمن نکوهش کسانی که استفاده از نعمت را بر خود حرام کرده‌اند (الأعراف/۳۲)، انسان را با دعوت به میانه‌روی و اعتدال از تجمل‌پرستی و گرایش به کسانی که زندگی تجملی دارند، نهی کرده است و در آیه ۱۵۱ از سوره شعرا هشدار می‌دهد: «وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» و فرمان مسرفان را اطاعت نکنید».

در این راستا، علاوه بر امور مالی و اقتصادی، اسراف در مواردی چون عمر، وقت، نفس و جان انسان نیز مورد توجه دین اسلام قرار دارد و به دوری از آن توصیه اکید شده است. انسان می‌تواند با داشتن سرمایه عمر، مسیر صعود و تعالی را بییماید، اما برخی این سرمایه را در اختیار بُعد حیوانی و نافرمانی

مصون‌سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی‌نژاد، نجمه احمدآبادی آرانی و زهره اعسگری ۱۲۳

خدا قرار می‌دهند و ارزش وجودی خود را که چیزی کمتر از بهشت نیست (نهج‌البلاغه/ح ۴۵۶)، به بهای ناچیز می‌فروشند(الأنفال/۲۲).

نتیجه‌گیری

در عصر حاضر، شاهد پیشرفت روزافزون وسایل صوتی و تصویری و سرگرمی‌های رایانه‌ای هستیم که مصادیق بارز آن را اینترنت، ماهواره، بازیهای کامپیوتری و... تشکیل می‌دهند. این در حالی است که این وسایل از تمام پتانسیل‌های موجود خود کمک می‌گیرند تا تأثیرات نامحسوس خود را بر فرد تحمیل کنند. با توجه به اینکه نقش رسانه‌ها در سده معاصر هر روز بیش از پیش برجسته شده است و امروزه به واسطه کشف و به کارگیری فن‌آوری‌های جدید ارتباطی، تا عمق جوامع نفوذ کرده و از تأثیر بسزا و تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی افکار عمومی برخوردار شده‌اند و این توانایی را دارند که توازن قوا را به نفع گیرنده و نه به نفع فرستنده، تغییر دهند و محتواهای گوناگون و متنوع در دسترس استفاده‌کنندگان دارای قدرت انتخاب قرار دهند و جای بسیاری از حوزه‌های حیاتی انسان را پر کند و صرفاً ابزاری برای انتقال پیام یا اطلاعات نبوده، بلکه آنها جهان و نحوه هستی خود ما را در معنا و مفهومی و روانشناختی تغییر می‌دهند و علاقه شدید گروه‌های سنتی مختلف به استفاده از اینگونه محصولات به قدری است که هم در سطح خانواده‌ها تنشهای گوناگونی را موجب شده و هم در سطح جامعه معضلاتی را در پی داشته است.

ظهور رسانه‌های نوین در عصر ارتباطات به همراه تحولاتی که گسترش حوزه تأثیرگذاری آنها حاصل شده است، بسیاری از مفروضات و اصول پیشین را به چالش کشیده است. از مهم‌ترین این چالشها که در این بُعد می‌توان اشاره نمود عبارتند از: آسیب‌های روحی شامل (تهدید هویتی برای جوانان و کاهش تعامل‌های عمیق اجتماعی، تنهایی و افسردگی، افزایش بی‌اعتمادی)، آسیب‌های اجتماعی (صدمه به ارتباطات خانوادگی و متزلزل شدن ارزشها)، آسیب‌های فرهنگی (مخدوش کردن ارزشهای اصولی جامعه، امپریالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی)، آسیب‌های اقتصادی (عدم استقلال اقتصادی، تجمل‌گرایی و اشراف‌گرایی)، آسیب‌های سیاسی (به خطر انداختن امنیت ملی، زیان به هویت‌های ملی و سیاسی و شکستن مرزهای ملی و...). این در حالی است که گروهی از دانشمندان نیز معتقدند بسیاری از کارکردهای این رسانه‌ها آشکارا موجب تحریک و تشویق افراد به بزهکاری می‌شود و برای همه مخاطبان محصولاتی یک‌شکل و یکسان فراهم می‌آورند که به یکسان شدن سلیق افراد و حتی کمرنگ شدن ارزشهای جامعه می‌انجامد.

با توجه به اینکه امروزه در عصر اطلاعات و ارتباطات، به همراه تحولاتی که با گسترش حوزه تأثیرگذاری رسانه‌ها حاصل شده و موجب پیدایش ابعاد جدید در بروز کاهش یا افزایش بحرانها شده است، در چنین جهانی، افراد نیازمند وجوه کاربردی و عملی ارزشهای اخلاقی هستند تا بتوانند از پس

مسئولیت‌ها و وظایف و حتی ناملازمات دنیای متجدد برآیند. در این زمینه، قرآن کریم می‌تواند به عنوان مهم‌ترین منبع مهم تحقیق و پژوهش برای اندیشمندان و راهنمای اساسی در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی متناسب با هر عصری باشد و راهکارهای عملی در کاهش و حذف بحران‌های ناشی از انقلاب رسانه‌ای را برای مصونیت فرد و جامعه از آسیب‌های احتمالی در رسیدن به تکامل و پیشرفت جامعه بشری ارائه دهد. از مهم‌ترین راهکارهایی که قرآن کریم در این بُعد اشاره می‌کند شامل: تقوای حضور، مؤلفه عقلانیت، معنویت‌گرایی، آمادگی کامل با جنگ نرم دشمن، ازدواج و تأکید بر تعاملات اجتماعی، امر به معروف و نهی از منکر، اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از تجمل‌پرستی، تأکید بر هویت حقیقی افراد و عبرت‌آموزی از سرنوشت گذشتگان می‌باشد.

با عنایت به مباحث ذکر شده، قرآن مایه هدایت به مستقیم‌ترین راه خوشبختی (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ... (الإسراء/۹)) و داروی مؤثر برای همه دردهای اخلاقی و اجتماعی (يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ (یونس/۵۷))، مصدر و منشأ زندگی فردی و اجتماعی (بهج/البلاغه/خ ۱) و مایه سعادت در دنیا و آخرت (همان/خ ۱۷۶) و موجب ثمراتی برای متمسکان به آن (همان/خ ۱۵۶) است. بنابراین، دلالت‌ها و آموزه‌های آن حاوی مباحث گرانباری در حوزه‌های مختلفی است که جامعه بشری با متمسک شدن به آموزه‌های آن می‌تواند در جهت رشد و تکامل جامعه بشری گام‌های استواری بردارند. کتابی است برای انتخاب بهترین زندگی که سعادت جاودانه در پرتو آن تحقق می‌یابد قرآن چیزی جز کتاب هدایت در زندگی نیست: «هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ». قرآن کتابی است برای انتخاب بهترین زندگی.

منابع و مآخذ

- اخترشهر، علی. (۱۳۸۶). «رسانه‌های ارتباط جمعی و نقش آنها در جامعه‌پذیری دینی» *نشریه معرفت*. دوره جدید. سال ۱۶. شماره ۳۲. صص ۱۱۸-۱۰۱.
- اسلوین، جیمز. (۱۳۸۰). *اینترنت و جامعه*. ترجمه عباس گیلور. تهران: نشر کتاب.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۸). *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*. ج ۲. چاپ سوم. تهران: انتشارات مدرسه.
- تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۸). «رسانه و بحران در عصر فراواقعیت با تأکید بر بحران هویت». *پژوهشنامه علوم سیاسی*. دوره ۹. سال ۴. شماره ۱. صص ۸۳-۵۱.
- حاجی صادقی، عبدالله. (۱۳۸۸). *اصول الگوی مصرف اسلامی*. قم: پژوهشکده تبلیغات اسلامی.
- حبیب‌زاده ملکی، اصحاب و محمد قاسمی. (۱۳۸۸). «رابطه بین استفاده از رسانه‌های صوتی و تصویری و بزهکاری نوجوانان». *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*. دوره ۲. سال ۱۶. شماره ۲. صص ۹۵-۱۲۰.
- دانش، پروانه. (۱۳۸۷). «الگوی مصرف شبکه‌های ماهواره‌ای». *پیک نور*. دوره ۹. سال ۷. شماره ۳. صص ۱۱-۳.

مصون سازی جامعه از مضرات برنامه‌های.../مهدی سبحانی نژاد، نجمه احمدآبادی آرائی و زهره اعسگری ۱۲۵

- ره‌پیک، حسن. (۱۳۸۱). *حقوق امنیتی، کنترل اجتماعی رسانه‌ها*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- غلامرضایی، علی‌اصغر. (۱۳۸۹). «مبانی مصرف‌گرایی در دنیای جدید و اصول مصرف در اسلام با تأکید بر رسانه ملی». دوره ۵، سال ۱۷. *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*. شماره ۱. صص ۳۰-۱۱.
- قزائنی، محسن. (۱۳۸۹). *گناه‌شناسی*. چاپ دهم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- گروه مطالعات حقوقی سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۰). *چالش‌های حقوقی پخش مستقیم برنامه‌های ماهواره‌ای*. تهران: سروش.
- گلشن‌پژوه، محمودرضا. (۱۳۸۹). *جنگ نرم ۶*. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- محسنیان‌راد، مهدی. (۱۳۸۱). «آسیب‌شناسی توجه به صلح در رسانه». *فصلنامه رسانه*. دوره ۷. سال ۶. شماره ۵۲. صص ۷۷-۷۰.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۹۰). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- منطقی، مرتضی. (۱۳۸۸). *چت‌روم‌های ایرانی*. تهران: جهاد دانشگاهی.
- موسوی خمینی (ره)، امام روح الله. (۱۳۷۴). *صحیفه امام*. قم: انتشارات محراب.
- نهج‌البلاغه*. به اهتمام صبحی صالح. بیروت - لبنان: دارالکتاب اللبنانی.
- نیکخو، مهدی. (۱۳۷۹). *نقش هنر و رسانه در تعلیم و تربیت*. تهران: دارالثقلین.

Baran, j.b). 2004). *Introduction to Mass communication*. 3th edition. Mcglaw.ji.Newyork

Mcquail ,D). 2005). *Mcquails mass communication Theory*. 5th edition.Sage publication ,London.

